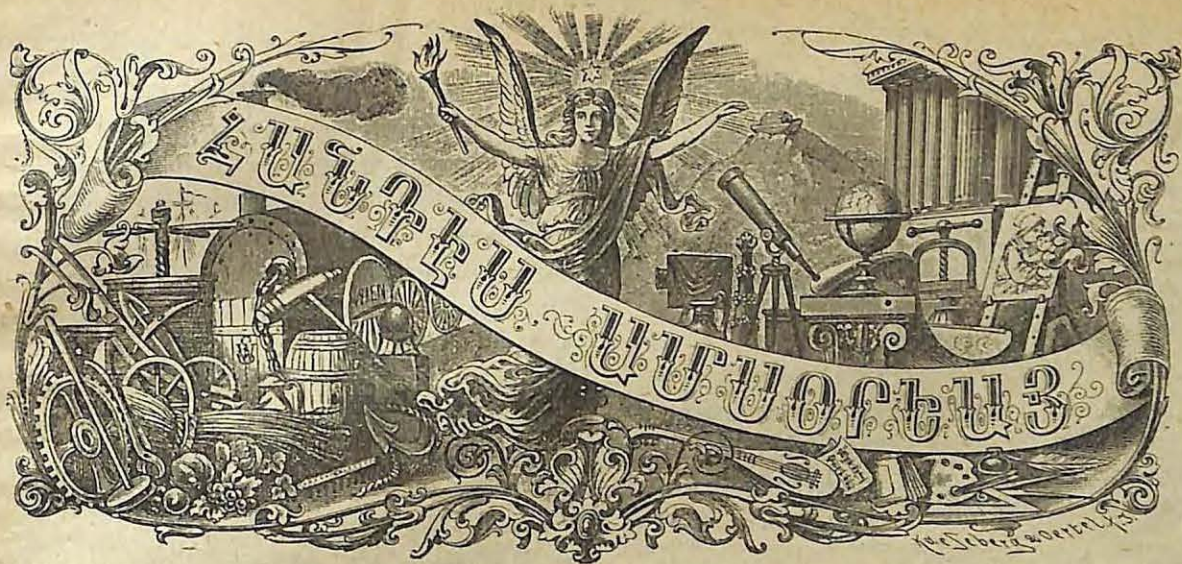

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

17. ՅԱՐԻ 1920

Տարեկան 16 ֆրանկ:

ԹԻԻ 10, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԼԵՋՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԸՍՈՐԵՐԷՆԻ ՄԻՋՆՈՐԳՈՒԹԵԼՄԻ ՅՈՒՆԱՐԷՆԷ ՓՈԽ ԸՌՆՈՒՆԺ ԲԱՌԵՐ

բխտունէութեան Հայաստան մանեյէն յառաջ յառուկ իմաստով յունական փոխառութիւն չէին կրնար ունենայ Հայերը, վասն զի այնքան ուժեղ

էր պարմել ազդեցութիւնը Հայաստանի մէջ որ նոյն իսկ երկարժամանակեայ հռոմէական գերիշխանութեան տակ Հայաստան ստիպուած էր մնալ միշտ «ոչ-յունական երկիր» մը (Mommson, Römische Geschichte V, p. 453), հետեւաբար հայերէնի մէջ հին կայսերական ժամանակներէ մնացած ուղղակի յունական փոխառութիւն որոնել զուր աշխատանք է (Hübshmann, Armenische Grammatik, p. 322):

«Ընդհակառակն բրիտոնէութիւնը անընդմիջապէս կանխող եւ նոյնին սկզբնաւորութեան հետեւող դարաշրջանին՝ Պարմելներու իրանեան ճշիշ ազդեցութեան է որ ենթարկուած կը մնան Հայերը. իսկ Պարմելները իրենց կարգին այս ժամանակամիջոցին յոյն ազդեցութեան ներքեւ կը գտնուին ճիշդ այնպէս ինչպէս արամեախօս այն պաշտօնեաները, զորոնք իրենց գրասենեակներուն մէջ կը գործածէին Պարմելները: Հիւրշման, De Lagardeէն ետքը, մասնանշած է թէ շոյթ, փիլիսոփայ, աստուծոյ, Դեմոքրիտէս բառերը յունարէնէ փոխ առնուած են հայերէնի՝ արամեակէնի միջնորդութեամբ. ու այս ախշայտնի օրինակները միակ չեն հարկաւ. կարելի է աւելցնել զեռ շատերուն մէջէն օրինակի համար Բաշխանայ բառը, որ թէ ձեւով եւ թէ իմաստով կը մասնէ ինքզինքը իրրեւ փոխառութիւն մը՝ միջնորդութեամբ արամեակէնի, այսինքն իրականին, միջնորդութեամբ պարմելներէն. այսպէս է թերեւս նաեւ Բաշխան (Hübshmann, անդ, էջ 363): —

«Յունական ծագումով երկու բառեր ունինք, ուր յոյն ծ հայերէնի մէջ ներկայացած է բով. արդ յունարէնէ եղած ուղղակի փոխառութիւններու մէջ նման շրջում մը երբեք տեղի ունեցած չէ: Ը.յն իրողութիւնը թէ Փոքր-Ասիայի յոյն մէկ բարբառին մէջ ծ անցած է թի (Thumb, Byzantinische Zeitschrift IX, p. 413) չի կրնար անտարակոյս մեկնել հայ այս փոփոխութիւնը: Եթէ λαπάδαէն ծագած է հայ Լաբար

կամ զաբար եւ χαλοπόδιον էն ի-ղ-դ-դ, շատ հա-
ւանական է որ այս բառերը, որոնք հայերէնի մէջ
իրանեան հագագային ծի սովորական տառաւորու-
թեամբ կը ներկայացնեն, հայերէնի մէջ ներ-
մուծուած ըլլան իրանեան միջնորդութեամբ մը:
Χαλοπόδιονի երկու օերուն ի-ղ-դ-դի մէջ -ի
շրջումը բացարձակապէս անմէկնելի է այն պա-
րագային, ուր հայերէնը կրնար ուղղակիօրէն յու-
նարէնէ փոխ առնուլ այս բառը (տես Thumbl-
անդ, էջ 394), մինչդեռ ինդիրն անտարակոյս բո-
լորովին բնական կը դառնայ եթէ ընդունիք հոս
իրանեան միջնորդութիւն մը: Հիււրշման, որ իր
Հայ. քերականութեան մէջ, էջ 163, կը հաս-
տատէր թէ ի-ղ-դ-դ ուղղակի յունական յա-
ռաջագայութեամբ է, վերջ ի վերջոյ տարակու-
սանքի ենթարկուեցաւ եւ իր օրինակին մէջ ձեռ-
նագիր ծանօթագրութիւն մը աւելցուց թէ եր-
կու երբ փոխանակ երկու օերու՝ զինքը զգա-
լապէս կը մտատանջէին: — Եթէ հայն ունի
լ-ի-ն ձեւը՝ ծագած յոյն λεχάνηէն, պատճառն
այն է որ ունեցած է պարթեւ միջնորդութիւն
մը. պարսկերէնի մէջ դեռ կը գտնուի lakan,
lagan (Հիււրշման, անդ): Շատերը կը
դժուարին ընդունելու թէ ար-դ ծագած ըլլայ
ἄρχωνէն. միայն արամեական միջնորդութիւն մը
— պարթեւական ուղիով — պիտի կարենար
ճշգրտապէս լուծել այս ինդիրը. հայերէնի մէջ
“գլխաւոր, մեծ, պետ” նշանակող բառերը սո-
վորաբար պարթեւական ծագում ունին, ինչպէս
կը սպասուէր: Պ-ն-ի բառին յետագաս -ի-
մասնիկը յարաբերաբար հին փոխառութիւն մըն
է որ կ’ընծայէ մեզի, մինչ նման երեւոյթ մը
ընդհանրապէս չեն ներկայացնել այն փոխա-
ռութիւնները, որոնք տեղի ունեցած են քրիս-
տոնեական դարաշրջանին: Եղն ի կէն յառաջ
բերուած հետեւեալ հատուածը միայն բաւա-
կան է ցոյց տալու մեզի թէ բառս որքան ընդ-
հանրացած ու սովորական դարձած էր հայերուն
քով. “Պոռնիկն, որ յայտնի պոռնիկ, զանուն
պոռնկութեանն չախորժէ լսել” այսքան խո-
րապէս հայացած բառ մը հարկ է թէ շա-
տոնց մտած ըլլայ լեզուի սահմանէն ներս:
— Հետեւաբար յոյն ծագում ունեցող հայե-
րէնի ներկայացուցած ամենահնագոյն բառե-
րու քննութիւնը կ’առաջնորդէ զմեզ առաւե-
լապէս ընդլայնելու այն դերը, զոր հայերէնը
կը խաղայ պարթեւ բարբառներէն իր կատա-
րած փոխառութիւններով. գեր մը, որուն կա-
րեւորութիւնը այնքան մեծ է առաջին անար-
կով իսկ:”

Meilletի կը պարտինք գրեթէ բառա-
կան ու գրեթէ ամբողջապէս՝ չակերտի մէջ յա-
ռաջ բերուած կարեւոր այս հատուածը, որ լոյս
տեսաւ Revue des études arméniennesի ա-
ռաջին հատորին առաջին պրակին մէջ (De l'in-
fluence parthe sur la langue arménienne,
p. 9—14, մէջ բերուած հատուածը կը գտնուի
էջ 10—12): —

Բարեկատու-հ առիթ մըն է ինձի հա-
մար Հայերէնագէտին թանկագին այս տողերը,
որոնցմէ իթմանուած կը ձեռնարկեմ՝ առաջիկայ
դիտողութիւններուս՝ նպատակ ունենալով նախ
մատնանշել ու ի մի ամփոփել յոյն բառերու
ասորի միջնորդութեամբ ներկայութիւնը հայե-
րէնի մէջ ու երկրորդ բառաքննական ծանօթա-
գրութիւններով նպաստել դարձեալ ուղղա-
գրութեանը անթիւ մըրիպակներու, որոնցմով
այնքան տգեղօրէն արատաւորուած է հայ մա-
տենագրութիւնը:

ագուգայք:

1. «Իսկ որովայնին ընկալեալ՝ որոշէ զպիտա-
նին եւ զսնուցանողն (տպ. սնուցողն) եւ առաքէ առ
լեարդն ի ձեռն երակացն՝ որք քարշենն ի նմանէ,
որպէս ընդ ֆոֆֆայ ինչ ի լեարդն, Ն ե մ ս ե ո ս,
Յգս. մարդ. բն., տպ. Վենետ. 1889, էջ 102 (գրու-
թեան հեղինակի մասին հմմտէ Տաշեան, Մանր
ուսումնասիրութիւնք, Ա, էջ 1—12 եւ Յուլյակ,
էջ 774): Գրեթէ բառական գործածուած է հա-
տուածս նաեւ երկու ուրիշ տեղեր, զորոնք ՀԲ. յա-
ռաջ կը բերէ (Ա, էջ 3): Եռնարէնէ փոխառութիւն
մը հայերէնի մէջ պիտի տար անտարակոյս ֆոֆֆ կամ
ֆոֆֆէ ձեւ մը = ἀγῶγός, մինչդեռ Ն ե մ ս ե ո ս
թարգմանիչը կը ներկայացընէ մեղի ֆոֆֆայ ձեւը,
որ բնիկ ասորերէն է, 𐤀𐤒𐤕 = aquaeductus
(Brockelmann, Lex. syr., էջ 2), տես
ՀԻԷԲՄԻԱՆ, Հայ. քեր., էջ 300, Հատուածիս
յոյն բնագիրը կը կարդայ καὶ τὸ μὲν χροηστόν,
εἰς γυμνοὺς μεταβάλλουσα, ἀναπέμπει τῷ ἡπατι
διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἐλκουσῶν ἀπ' αὐτῆς καὶ
διὰ χετσουσῶν εἰς τὸ ἡπαρ (Migne, Pat.
Gr. 40, էջ 696), ուր, ինչպէս կը տեսնուի, չկայ
«ընդ ագուգայս» ասութիւնք:

աթղեստայք:

2. «Եւ ապա Յայելթիայ մինչեւ ի Հանդէս նորին որդւոց, յորմէ ազոնիստայերն «Բիւնոսայթ» կոչեցան, Եւսեբ., Գրոհ. Ա, էջ 278 = αψ' οὐ καί

οἱ ἀγωνισταὶ ἀδλῆται ἐκλήθησαν. Հիւբշման նոտրագիր բառս ուղղելի կը կարծէ «Բիշեդույ» (Հայ. Բեր., 339), նոյնպէս նաեւ կարստ (Die Kronik, էջ 255, հմտեւ վարդանէան, Բաւարեն. դիտողութիւններ, Բ, էջ 9), Բրոքելման ալ կը գրէ, «կարելի էր յօժարել այն կարծեաց թէ վերջին «տառն առաջնէն առնուած ըլլայ, սակայն հմտեւ Ժառնեպէ» = μαγνήτης» (Տաւեան, Ուսումն. Հայ. փոխառ. բառից, էջ 111): Վրիպակ մը սակայն չեմ կարծեր որ գոյութիւն ունենայ հոս, քանի որ կայ ասորերէն յար եւ նման (ܐܬܠܬܐ) ձեւ մը, athleta, vir fortis (Brun, Dict. syr.-lat.), որուն միջնորդութեամբ փոխ առնուած կրնայ ըլլալ խնդրական բառս: «Ծաղկաբուսութեան արժանի է, կը գրէ այս առթիւ Thumb, թէ մասնաւորապէս շատեան առաջ չ'մը ներմուծել ցանցառ չէ ռաբբինական բառերու մէջ ալ, հմտեւ ճշմարտութեամբ (եւ այլն Krauss) Byzantinische Zeitschrift, IX, էջ 414:

ստիկնիստս:

3. «Եւ իբրեւ առաքինանայ այսուիկ եղեւ նա «Բիշեդույ», այսինքն հոգեբարձու Պաղեստինացւոց», Եւսեբ., Եկ. Պատմ., էջ 40. Merx նոտրագիրը probably a clerical error կը համարի (The ecol. hist. of Euseb., էջ 35), ասորի բնագիրը սակայն ունի ܐܘܕܝܬܐ, որ է յոյն ἐπιμελητής = «հոգեբարձու, վերակացու, տեսուչ», ասորւոյն յատուր ներմուծելով խնդրական բառիս մէջ կարդացած եմ այլուր «Բիշեդույ», այսինքն հոգեբարձու» (Բաւարենական դիտողութիւններ, Բ, էջ 25), որուն կը ձայնակցի նաեւ յոյն բնագիրը αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιμελητικῆς τῆς Παλαιστίνης χροματίσας (Laemmer, Euseb. Pamph. hist. eccles. libri decem, 1862, էջ 49): Պարզապէս գրական փոխառութիւն մըն է ասորի բնագրին միջոցաւ մտած հայ բառագանձին մէջ, ուր կը մնայ միակ' անգործածելի:

ւարսրը:

4. «Եւ երանելին Յովհաննէս աւետարանիչ յաճախապէս անդ (յեփեսոս) պարապէր. քանզի անտի իսկ տուաւ յաւոր» եւ անդ վախճանեցաւ» Եւսեբ. Պատմաւր, 673, «են որք ի կապան են, են որք ի փելակէս են, են որք յաւոր», Բ ու զ., էջ 101, «ապա յետ այսորիկ արձակեցան ամենայն, որ միանգամ որ կայր ի պատիժս կամ յաւոր», անդ, էջ 103: Թորմէ Կաթողիկոս. «հրաման ետ (վաղէս) Կաթողիկոս վերանելին Ներսէս»,

անդ, էջ 88. «ապա Կաթողիկոս զնոսա եւ բնկէց յաշխարհս աւետարս», անդ, էջ 89, «Իսկ թագաւորն վաղէս արգել Կաթողիկոս զմեծ քահանայապետն Ներսէս», անդ, էջ 104 եւ Կաթողիկոս. «Եւ կամ զիարդ կապեցաւ (Ներսէս) եւ Կաթողիկոս», անդ, էջ 79 (վերնագիր), «արկին յայն չափս զի Կաթողիկոս միայն... զի... Կաթողիկոս պրեսպի», անդ, 88, «Իբրեւ Կաթողիկոս սուրբն Ներսէս», անդ, էջ 90 (վերնագիր), «Եւ էին նորա՝ այն որք ընդ նմայն Կաթողիկոս յիւրոցն՝ երկու», անդ, էջ 91, «Դարձան ամենայն հովիւքն եպիսկոպոսքն՝ որք Կաթողիկոս էին», անդ, էջ 109: Կայ մի անգամ Կաթողիկոս յեկ. պատմ. Եւսեբեայ, էջ 55, «Հալածեցաւ եւ մերժեցաւ (Հերովդէս) արտաքոյ (արտաքս?) քան զսահման յաւորս: [Նոր Հայկազնանն բաց ի Կաթողիկոս յորձնականէն կը նշանակէ եւ Կաթողիկոս այլ եւ ոչ ուրեք գտած եմ Կաթողիկոս գիրս նախնեաց: Ի ճառս Ոսկեբերանի, 361—365, «Նախ քան Կաթողիկոս վերնագիր հրատարակչին ուղղելի է Կաթողիկոս: Այս օրինակները շարելէ յետոյ Նորայր՝ կը կցէ հետեւեալ ծանօթութիւնները. «Կաթողիկոս յունարէն է ἐξορία = արտաքս քան զսահման, յորմէ ասորերէն Կաթողիկոս, Կաթողիկոս (P. Smith, Thes. syr. Ուսում, 185) եւ միջնորդս ասորւոյն անցած է ի հայ լեզու Կաթողիկոս ձեւով, ինչպէս եւ Կաթողիկոս, Կաթողիկոս, Կաթողիկոս (Կաթողիկոս վարդապետ եւ նորին թարգմանութիւնը, էջ 467—468. հմտեւ Հիւբշման, ZDMG, XLVI, 1892, էջ 240 եւ Arm. Gr., էջ 301):

բանալեպան:

5. Անորոշ այս բառը ՀԲ. յառաջ կը բերէ առանց հատուածի միայն տեղիքը յիշելով «Ի Հ. Էկ. Խ. Կ. ու կը մեկնէ «փակակալ, բալնիքի տէր: Այլ շփոթի բնագրաւորեպան» (Ա, էջ 433): — Եւսեբ. Յովհաննէս փոխ առնուած դասական Բալնիքի բառին քով՝ βαλανείον, balineum, balneum (Հիւբշման, անդ, էջ 343), խնդրական այս օրինակը — եթէ ուղիղ է — կը ներկայացնէ մեզի Բալնիքի ձեւ մըն ալ, որ կը կարծենք թէ սերտօրէն կապուած է ասորի Խ = balneum (Brockelmann, Lex. syr., էջ 40) բառին ու հետեւաբար ու եւ Կաթողիկոս շունի ՀԲ. ի մեկնած «փակակալ»ի հետ: 2 մտնամ յիշելով թէ ջախջախեալն ալ բառս կ'առնու «պահող բանալեպան, փակակալ, chiavajo, chiavaro» (Բաւ. Հայ եւ իտալ.) իմաստով: Հետաքրքրական է դարձեալ յիշել թէ Եւսեբ. ի Եկ. Պատմ., էջ 127) «Իզով ոչ աւժաւ եւ ի Բալնիքն ոչ եմուս» հատուածին դէմ ասորի A. օր. թէ եւ ունի Խ (Wright,

The eccl. history of Euseb. in Syriac, էջ 106), բայց հայ թարգմանիչը հաստատուն կառնած է սովորական դասական բառերի՝ ձևերին:

Բեթթիկա:

6. Գորիայ եւ Շմոնի վկայաբանութեան թարգմանիչը գործածած է այս բառը յաջորդ նախադասութեան մէջ. «Եւ հրամայեաց դատաւորն Եւստոս դահապետի տանել զերկոսեան եւ արգելել ի բանդի, ուր արգելեալ էին ընկերք իւրեանց ի փուտկայի միջ ուր կոչի Բեթթիկա» Արարատ, 1896, էջ 387. Խնդրոյ նիւթ այս բառը մեկնութիւն մըն է հայերէն նորագիւտին, որ, ինչպէս տեսանք, (Բառաքնն. դիտող. Ա, էջ 114 նաեւ Ն. Ման, ՀԱ. 1898, էջ 270) կը նշանակէ «պանդով. կապելայ», իսկ Բեթթիկա բառական կը թարգմանուի «տուն (ܒܬܬܝܟܐ) ընդունելութեան (ܒܬܬܝܟܐ)» Լամ Լալ Ժեւը յունարէն Թիչչի բառին փոխառութիւնն է, որ յիշուած ասորի ձեւերուն վրայէն հայերէնի մէջ տուած է Բեթթիկա բառը. տառադարձութեան այս կերպին նկատմամբ կ'արժէ կարգալ Thumb ուսումնասիրութեան 395—397 էջերը Byzantinische Zeitschrift-ի մէջ IX:

բեմ:

7. «Ամենքեան մէք կալոց եմք առաջի բեմի քրիստոսի», Ջգաւն, էջ 159. «Եւ զնա իսկ քարէին ածէին ի բեմ անդր», Եւսեբ., Եկ. պտմ., էջ 332 (նոյնպէս 338, 339) եւ այլն: Արկին յառաջընթացութիւններու բուն բնագիրները ունին ճիշտ մի եւ նոյն բառը մի եւ նոյն տեղերներու մէջ՝ ܒܬܬܝܟܐ, ܒܬܬܝܟܐ (Graffin, Pat. syr., t. I, էջ 368) եւ ܒܬܬܝܟܐ (Wright, The eccl. hist. of Euseb., էջ 257). վերջնայն Լալ, ܒܬܬܝܟܐ (ibid., էջ 76) հայերէնի մէջ կ'ըլլայ «նստաւ նա ի վերայ բարձր բեմի», էջ 94: Ինչպէս կը տեսնուի թարգմանիչները պարզապէս հայերէնի տառադարձած են առաջադիր ասորի բնագրին յոյն բառերը: Այլուր յոյն βήμα առաւելապէս կը թարգմանուի «բեմ». համետ միայն «կալոց եմք առաջի «բեմի» քրիստոսի», Հռովմ. Ժ. Գ., 10, «ամենեցուն մեզ յանդիման լինել կայ առաջի «բեմի» քրիստոսի», Բ. կորն. Ե. 10: — βήμαին վերջադիր αὐτὸν ջնջուած է ինչպէս ասորեերէնի նոյնպէս նաեւ հայերէնի մէջ յոյն բառին շնորք անխախտ պահելու գիտումով. տես հայերէնի համար ուրիշ օրինակներ Բառաքնն. = βάλιστρα, Լեւր = λείρα, Կիւ = κίμα, Գաւ = γάβα եւ այլն: համետ նաեւ Thumb (Byzantinische Zeitschrift, IX, էջ 422)

դասակինիա:

8. Անընդմիջապէս յաջորդող դիտարկում բառին տակնկալած եմ թէ ինչպէս ասորի սկզբնատառ արմատական չն' սեռականակերտ, մասնիկին հետ շփոթուելով տեղի սոււած է անիմաստ բառերու. ճիշտ այսպիսի է նաեւ հետեւեալ հատուածին նոտրագիրը. «Եւ ի Թաւել ոգւոյն, որ ասի ի յոյն անդր որթովինիա (ուպ. քրիստոսի) եւ յապիկին եւ ճգնութիւն նեղութեան զամենայն անդամս նորա», Եւսեբ., Եկ. պտմ., էջ 46—47. յապիկին անծանօթին դիմաց ասորի թարգմանութիւնն ունի ܠܒܬܐ, որուն վրայէն Merx շատ ուղիղ առաջարկած է հայ ձեւը փոխել ու կարգալ Կապիկին (The eccl. hist. of Euseb., էջ 40, դարձեալ notes on the armenian version, էջ XV, «The words ὀρθοπνοία and δούσπνοια 46 are transcribed orthaponia and daspinia»). Այս բառն ալ ուրեմն իբրեւ գրական փոխառութիւն ասորեերէնի միջնորդաւ՝ կը մնայ իբրեւ հետաքրքրական տեղիք հայ բառագանձին մէջ:

դիատեսարան:

9. «Սոյն սա Տեսիանոս (այսպէս ասորին, իսկ տպ. Տեսրիանոս) գլուխ նոցա առաջին ժողովեաց եւ խառնակեաց եւ եզ աւետարան եւ կոչեաց նմա «դիատեսարան», այսինքն խառնուածոյն», Եւսեբ., Եկ. պտմ., էջ 311: Ասորի թարգմանութիւնն ունի այստեղ ܕܝܬܐܢܐ, (Wright, loc. cit., էջ 243) որ, ինչպէս յայտնի է, ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Տատիանոսի τὸ δικάτεσσάρον εὐαγγέλιον ատարականը: Եւսեբեայ հայ թարգմանիչը յոյն բառիս սկզբնատառ δὲν ասորի, մասնիկ կարծեւրով, անտեսած է պարզապէս ու կերտած վրիպակ բառ մը «դիատեսարան», մինչ յոյն բնագրէն փոխառութիւն մը պիտի տար դիատեսարան կամ դիատեսարան ուղիղ ձեւ մը. համետ δ μέντοι γε πρότερος αὐτῶν ἀρχηγός ὁ Τατιανὸς συνάφειαν τινα καὶ συναγωγὴν οὐχ οἰδ' ὅπως τῶν εὐαγγελίων συνθεῖς τὸ δικάτεσσάρον τοῦτο προσωνόμασεν (Laemmer, Euseb. Pamph. hist. eccles. libri decem, 1862, էջ 319): Խնդրական բառիս բնիկ հայերէնն է Խառնուածոյ = ܠܒܬܐ, այսպէս կոչած են ասորիք Տատիանոս աւետարանը (Bardenheuer, Patrologie, 1910, էջ 46):

Թատր:

10. Յոյն θεατρον բառը օրինաւոր Բեմաբան փոխառութեամբ ունիք դասական մատենագրու-

թեան մէջ (Հմմտէ Բ, Մկր. Գ, 9 եւ 12, Գործք Ա. ԺԹ, 29 եւ 31, Ոսկեբ., Մեկն. Պաւլ. Բ, 136, Սոփ. Ա, էջ 12, Եւսեբ., Բրոն. Բ, էջ 298 եւ Եկ. պատմ., էջ 96 եւ 335 եւ այլն), այս ձեւին քով կայ նաեւ Բարբ տարբերակը, զոր ճշգրիտ գործածուած կը գտնենք նաեւ ասորի մատենագրութեան մէջ (տես Brockelmann, Lex. syr., էջ 392): Մեր նախնիք վերջին այս ձեւէն ազդեցելով արդեօք կիրարկած են նաեւ Բարբ ձեւը. «պղծալից հսկումն լինէր ի Բարբէն զցայգն ամենայն», Ոսկեբ., Մեկն. Պաւլ. Ա, էջ 328, «միթէ ունէիք յանձին շէտքն փոխանակ այնր տեսանել», Ոսկեբ., Մեկն. Մատթ. Ա, էջ 107, «շէտքն արեւմտեան ասեմ», անդ, էջ 109, «ժողովք Բարբէն ազատաւորաց էին», Սեբեբ., էջ 14, տես նաեւ Բարբ-Բեւ. «Որպէս զե թէ շէին Բարբ-Բեւ. եւ ոչ որ այնպիսի գործս գործէին», Ոսկեբ., Մեկն. Մատթ. Ա, էջ 572 եւ շարք շէտքն «ի Հռոմ շարք շէտքն այրեցաւ», Եւսեբ., Բրոն. Բ, էջ 298 = Amphitheatrum, որ նոյնպէս ասորական ազդեցութիւն է, ինչպէս կարելի է տեսնել նոյն Եւսեբեայ Եկ. պատմ. ստեղծելէն. «Եւ իբրեւ ածին զնա շարք շէտքն...», էջ 337, որ ասորական թարգմանութիւնն է ասորի բնագրին (ܐܡܦܝܬܐܬܐܝܬܐ, ܐܡܦܝܬܐܬܐܝܬܐ) յօ (Wright, ibid., էջ 261), յոյն ալ ունի բնականաբար καὶ περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθέατρον, (Laemmer, անդ, էջ 345): — Հիւսիսային կարծիքով բառիս միջն էն կը ջնջուի կրկին ձայնաւորը մէկի վերածելու նպատակաւ (Be-seitigung des Hiatus), անդ, էջ 329, տես նաեւ Thumb (Byzantinische Zeitschrift, IX, 1910, էջ 395), որ կը գրէ. Bekanntlich ist ε vor Vokalen schon in der Κοινή unter gewissen Bedingungen beseitigt..., hierher gehören auch armenisch Բարբ neben gelehrtem Բեւ-Բեւ:

կաթուղիկոյ:

11. Նորայրի կորիւն վարդապետէն յառաջ կը բերեմ հոս ամբողջապէս հետեւեալ հատուածը. «Խաթուղիկոյ յունարէն բառ է, καθολικός եւ կը նշանակէ տիեզերական, համաշխարհական: Սոյն անուամբ կը կոչուէին հռոմէական կայսերութեան հարկահաւըն [Catholique; officier qui était chargé de la levée des impôts dans l'empire grec. Littré, Dict. de la langue fr. ի բառն Catholique] եւ այս է զոր կը յիշէ Եւսեբիոս յիւր Եկեղ. Պատմ., էջ 642—643, «Եւ էր այր մի պատուաւոր, որ ի հռոմոսն ունէր զայն պատիւ,

զի անուն էր նորա Աղօկոսոս (այսպէս ասորին, Նորայր՝ Աղ-Կոսոս իսկ տպ.՝ Օղ-Կոսոս) եւ էր (2. իսկ տպ.՝ է) նա յերեւելի մարդկանէ յիտալիա (այսպէս ասորին ܐܬܬܐܝܬܐ, տպ.՝ յիտալիայ իսկ Նորայր ըստ 2. Իտալիայ), որ վարեցաւ նա ամենայն ասորիճանիւ պատուով՝ որ ի թագաւորէ տուեալ լինէին, որպէս զի եւ զտեսչութիւնն հասարակաց, որ անուանեալ կոչէին ի նոցանէն մագիստրութիւն (այս է ճիշտը ասորոյն համաձայն ܡܥܬܥܬܐ, մինչ Նորայր ըստ 2. կ'ուղղէ «Մագիստրոս-Բեւ-Բեւ») եւ կաթուղիկոսութիւն (2. իսկ տպ.՝ Խաթուղիկոս-Բեւ-Բեւ) առանց արատոյ վարեաց: Եւ այն (այսպէս նաեւ ասորին եւ Merx) որ այսու ամենայնիւ փառաւորեցաւ՝ յետոյ առաքելութեամբ աստուածապաշտութեան (այսպէս Merx ըստ ասորոյն, իսկ տպ. եւ Նորայր Խաթուղիկոս-Բեւ-Բեւ Խաթուղիկոս-Բեւ-Բեւ) եւ խոստովանութեամբ որ վասն Քրիստոսի էր, մինչդեռ անդէն յատրիճանի կաթուղիկոսութեանն էր, համբեր պատերազմին՝ որ վասն աստուածապաշտութեանն էր եւ զարգարեալ պսակեցաւ վկայութեամբ: — Ի վաղուց հետէ ասորիք զայս յունական բառս կաթուղիկոս սեպհականած են իւրեանց ընդհանրական պատրիարքին՝ Խաթուղիկոս = Խաթուղիկոս ձեւով, ինչպէս կը կոչուի միշտ եւ Նեստորականաց պատրիարքն (P. Smith, Thes. syr. կոփ, 3776): Ի վարս Ս. Յակոբայ Մոծբնացոյ... Անտիոքայ ասորի պատրիարքն կը կոչուի Խաթուղիկոս. «Արիք եւէք յԱմիտ (տպ. յԱմիթ), զի անդ ժողով է եպիսկոպոսաց, եւ զայ անդ (ասելի էր) անդ» պատրիարքն Անտիոքայ... հանդերձ Խաթուղիկոսան սկսան ազատել... ընկէց (տէր) աիշութիւն ի վերայ Խաթուղիկոսին... զարթեալ Խաթուղիկոս... հրամայեաց նստուցանել զնա Խաթուղիկոսն (տես վարք եւ վկայար. սրբոյ. Բ, էջ 85, 86): 2/3 արարողոյս որ մեր նախնիք յԱսորոց առած են Խաթուղիկոս կոչել զիւրեանց Հայրապետն կամ Բա-հանայապետն եւ զիւրն յայտնի նշան է այդմիկ (ասորերէն ܚܕܐܝܬܐ, յունարէն καθολικός): — Thumb հայ Խաթուղիկոս եւ Խաթուղիկոս բառերու մէջ հիւսիսային յունական արտասանութեան կարեւորութիւն կը գտնէ (Byzantinische Zeitschrift, IX, էջ 393):

կաթսայ:

12. «Սա է Խաթսայ (ὁ λέβης) եւ մեք միս... նորա միս են եւ Խաթսայն սա է (αὐτὴ δὲ ὁ λέβης ἐστὶ)... եւ դա չիցէ ձեզ Խաթսայ» (εἰς λέβητα) եւ այլն, Եղեկ., ԺԱ, էջ 3, 7, 11, «նստեալ առ Խաթսայ» (ἐπὶ τῶν λεβήτων) մոյն, Եղեկ.

ԺԶ, 3 (Հմմտե՛ Թ. Աւգերեան, Բացատրութիւն չափուց եւ կշռոց նախնեաց, էջ 98—99: — Յոյն *κάδος* բառն է, որ եղած է ասորերէնի մէջ *ܠܐܘܐ*, *ahenum* (Brockelmann, Lex. syr., էջ 312), *lebes*, *olla* (Brun, Dict. syr.-lat., էջ 572) եւ հայերէնի մէջ վերջնոյ ազդեցութեան ներքեւ *կա՛մ* կոչուած *ձի* վրայի շէշտը հաստատուն պահելու համար անտարակոյս. հոս ալ ուրեմն հայուն կաղապարն է եղած ասորին, մինչդեռ յունական ճշգրիտ փոխառութիւն մը պիտի տար *կարոս* բառ մը: (= *δ*) Ի՛նչ կամ *Խ* շրջումը Hübshmann կը մեկնէ անընդմիջապէս յորդող ձայնադուրկի *ի* ազդեցութիւն (Arm. Gr., էջ 306):

կապելայ:

13. “Զարէն բողբոջն որ է *կապելայ* նաւին”, “պոռնիկ անուանին կանայք, որ է *կապելայ* նաւին”, ՀԲ, Ա, էջ 1054: Ասորերէն *ܠܐܘܐ* կը նշանակէ *caupo*, *κάπηλος* = “կրպակապետ, կրպակաւոր”, մինչ հայերէն առնուած է “կրպակ” իմաստով. հայուն ու ասորւոյն ներկայացուցած իմաստի այս տարբերութիւնը աչքի առջեւ ունենալով՝ որքան ալ Հիւբշման բառս յունական փոխառութիւն կը կարծէ ու համեմատութեան կը դնէ *κάπηλος*, *καπηλῆδον*, *καπηλῖον* ձեւերու հետ (Arm. Gr., էջ 355, նաեւ էջ 315), նոյնպէս Thumb (Byzantinische Zeitschrift, IX, էջ 395), սակայն ինծի կը թուի թէ բառիս ուղղակի ասորերէնէ ծագման մասին կարելի է հաստատապէս պնդել՝ աչք զուտ ասորական վերջաւորութիւնը հիմ բռնելով պարզապէս: Յունական շրջում կարելի էր միայն *կապելան*՝ որ արդէն դործածուած է, “Եմուտ է *կապելան*... ի տունս պոռնկաց” (Աւարք Հրց. ՀԲ, Ա, 1154) եւ կամ *կապել*, ինչպէս դասական մատենագրութիւնը *-εῖα*, *-εῖον*, *-ιον* վերջաւորութիւնները *-անոյ* վերջադիրով հայացընելով քանի մը տեղ դործածած է արդէն *կապել + ա + նոյ*, հմմտե՛ “Եւ եթէ յաշխարհաւանդ *կապելանոյ*” [է] եւ ի կրպակս անխափր մտանիցեն, Ոսկեբ., Մեկն. Պաւլ. Ա, էջ 176, “յորժամ ծեր այր է *կապելանոյ*” եւ ի կրպակս մտանիցէ, անդ, Բ, էջ 493 (Ոսկեբ., Մեկն. Մարթ. Գ, էջ 23 է), “չիք կալ ի վաճառի... ոչ է *կապելանոյ*” եւ ոչ ի հանութս, Ոսկեբ., Մեկն. Ես., էջ 419:

կարկուր[ե]այ:

14. “Անցին նոքա ընդ ծովն առանց նաւաց եւ ընդ անդունդս առանց *կարկուրեից*”, Եփրեմ, Ա, էջ 164, *կարկուրայ* տարբերակով բառս դործա-

ծած է նաեւ Հիւսիքոս “Որպէս ծով ոչ ունի զհետս *կարկուրայի*” եւ ոչ աւագը զարծուոյն (ՀԲ, Ա, էջ 1073). վերջին այս ձեւը աւելի ուղիղ կը թուի ինծի ու հետեւաբար եփրեմեան բառը սրբագրելի՝ *կարկուրայի*. հմմտե՛ ասորական *ܠܐܘܐ*, *navicula* (Brockelmann, loc. cit., էջ 341), որմէ ուղղակի փոխառութիւն կը համարի Հիւբշման հայ *կարկուրայ* (Arm. Gr., էջ 307), մինչ յոյն *κέρκυρος* շատ հեռու է ներկայացընելէ ինքրական հայերէն բառը:

նուկի:

15. “Յաղագս ունկոյ (Գ. օր. Նիկոյ). կշիռ Գ. դահեկանի լինի ունկի (Գ. օր. Նո-կի) մի, Անան. Շիրակ., էջ 24, “ԺԲ. ունկին (Գ. օր. Նո-կի) լիտր մի, անդ, էջ 38. Շիրակացոյ հրատարակիչը Հ. Թ. Աւգերեան յառաջ բերելով դեռ ուրիշ վկայութիւններ, կը ծանօթագրէ “բառքս ունկի, Նո-կի, ունկայ եւ ունցա են նոյնանիշ, թէպէտ եւ ամենեքին ուղղութեամբ պարտին լինել ունկի եւեթ” (Բացատրութիւն չափուց եւ կշռոց նախնեաց, էջ 148): Ունկի ձեւը, որ ուղղակի փոխառութիւն է յոյն *οὐγκία*, ասորերէնի մէջ եղած է, բացի *ܠܐܘܐ* յունականէն, նաեւ *ܠܐܘܐ* (Brockelmann, Lex. syr., էջ 212), որմէ յետոյ փոխ առնուած է անայլայլ *Նո-կի* տառադարձումով. հետեւաբար հոս սրբագրելի վրիպակ մը չունինք, ինչպէս կը կարծէ սխալմամբ Աւգերեան: ՀԲ. կը յիշէ նաեւ *Նո-կի* “կշիռ ԺԲ. Նո-կի, լինի սատեր” եւ *Նո-կի* “կոշեղով զանուն *Նո-կի* լիտր բոտ բարեկացուոյն հանձարոյ” (Բ, էջ 452). վերջին այս ձեւը աւելի մօտ է ասորի *ընթերցուածին* եւ այս պատճառաւ ալ, կը կարծեմ, նախնաւորելի:

որթոսինիա:

16. “Եւ դարձեալ ի թասել ոգւոցն, որ ասի ի յոյն անդր *որթոսինիա* եւ դասպինիա (տպ. *յապինիա*) եւ ճգնութիւն նեղութեան զամենայն անգամս նորա, Եւսեբ., Եկ. պատմ., էջ 46—47: Տպագրին ներկայացուցած *որթոսինիա* ընթերցուածէն գերադաս կը համարիմ ՀԲ. ի տուած *որթոսինիա* ձեւը, որուն աւելի մերձ է ասորի *ܠܐܘܐ* ընթերցուածը (Wright, The eccl. hist. of Euseb., էջ 40). *որթոսինիա* կը նշանակէ “շնարագելութիւն, գժուաբաշնչութիւն” կամ “թասել ոգւոցն, որուն իբրեւ հոմանիշ հայ բառագանձին մէջ մուտ գործած է յոյն *ծագումով*՝ ասորերէնի միջնորդութեամբ փոխ առնուած, լոկ գրական այս բառը: Թոյն գրութեան

ձեւն է *ὁρθοπνοία*, որուն օ ձայնաւորը ինկած է թէ ասորի եւ թէ հայերէն բառին մէջ:

պերո[ն]եւենգեղիոն:

17. Մարկիոն գրէ ի մատեանս իւր, որ առնանեալ կարգանդ լինէ եւ եւէթէն. այսինքն թարգմանեալ (տպ. Բարթոլոմէ) կոչել ի մեր լեզու այսր յառաջ քան զաւետարան, եւ ես զարմացեալ եմ զեւրոպէի իցեն գիրք մարկիոնաց(ւ)ոց, որում առնանեալ (տպ. Բարթոլոմէ) կարգան՝ յառաջ քան զաւետարան, Եւ իրեմ, Թրգմ. աւետ., Բ, էջ 261: Ինչպէս Preuschen գիտած է (*Zeitschrift für die neuest. Wissenschaft*, 1911, էջ 245, ծանօթ. 2) նոտրագիր առեղծուածային բառերու ներքեւ ծածկուած է յոյն *προεναγγέλιον* բառական «յառաջ քան զաւետարան» բառը, որ Եւրեմ մի ասորի բնագրին մէջ եղած պիտի ըլլայ *ܡܪܝܢܐ* (*Schäfers*, Eine altsyr. antimarkionistische Erklärung von Parabeln des Herrn, 1917, էջ 4): Հաւանականաբար հայերէն բառը նախապէս եղած է լատինականէն, զոր յետոյ ժամանակի ընթացքին տգէտ ընկօրինակող մը անդամահատած է երեք զանազան անիմաստ մասերու:

պելկէս:

18. «Թորթամ վարիցին առ արմատովը երբի թուռն պարարտ ի բեւեկն ի յեւթե» (օր. ի յերէն) փայտե...», Բաբսեղ, Վեցօր., էջ 97. Մատենադարանիս Թիւ 249 եւ 612 ձեռագիրները կը ներկայացնեն աւելի խեղճ ընթերցուած մը «յարարտ եւ իբեւեկն յերէն» փայտե. Նազարէթեան ի բնագրին է որ կու տայ լուազոյն ընթերցուած մը. «վարիցեն... երբի թ պարարտ ի բեւեկն յեւթե» փայտե եւ վարիցի ուռն» (Պատկեր, 1893, էջ 61): Հայերէն այս փոխառութիւնը, որչէ առնուած ՀԲ. ի մէջ, յոյն *πεύχη* ասորածեւ *ܡܥܥܥ* = *πεύχαι*, pinus (Brun, *Diet. syr. lat.*, էջ 485) բառն է որ կու տայ մեղի. հայ մատենագրութիւնը պահած է միաժամանակ նաեւ յեւթե յունականը. «Ուռն ի ձեռն զառաջնորդն յեւթե», Պատմ. Վեցր. (ՀԲ. 647), որ այլաբանօրէն կը նշանակէ «լահ». Hübschmann, *Arm. Gr.*, էջ 372: Բարսեղեան բնագրին «ի բեւեկն ի պելկէս փայտե» քով քովի գրուած բառերէն մին աւետարակոյն նախապէս լուսանցագրութիւն մը եղած է, որ յետոյ ներմուծուած է բնագրին մէջ. այսպէս կը կարծէ նաեւ Նազարէթեան յեւթե [] մէջ զնեղով:

պողոտայ:

19. Ասորի *ܠܬܐ* (Brockelmann, *Lex. syr.*, էջ 274), ինչպէս նաեւ լատին *platea* առնուած են յոյն *πλατεία*. Հայերէն պողոտայ ասորերէնէ փոխ առնուած է թէ յոյն, կը հարցնէ Hübschmann, ու այ վերջաւորութեան համաձայն, կը յարէ, պէտք է ըլլայ ասորի (WZKM. VIII, 284, Տաշեան, Ուսումն. հայ. փոխ. բառից, էջ 39 եւ *Arm. Gr.*, էջ 315, տես նաեւ Thumb, *Byzantinische Zeitschrift*, IX, էջ 403): Այս տեղ ալ ուրեմն միջնորդութեամբ ասորերէնի ունինք հնագոյն հայերէն փոխառութիւն մը. համեմատելով «այսպէս թողութիւն յամենայն ժանապարհակիցս ի վերայ անցից պողոտայի», Բուզ., էջ 16, «ոչ կցեցին ի միմեանս վասն պողոտայի ձանապարհին», անդ, էջ 18, «պահէին զամենայն անցս ձանապարհաց պողոտային» (b. պողոտային, t. պողոտային), Ագաթ., էջ 90, «մօտ ի բուն պողոտային», անդ, էջ 104, «ընդ կողմն պողոտային», անդ, էջ 111, «զանկոխ անպատ» հորդեաց արար արքունի պողոտայ, Ոսկ. Ես., էջ 248:

պոտազրոս:

20. «Առանց դեղոց եւ արմատոց բժշկեաց... զԱրդիու... զեւրոտ պողոտային», Եւսեբ., Եկ. Պատմ., էջ 65, «զեւրոտ պողոտային Եւսեբիոս այր պողոտային», անդ, էջ 498. վերջին նախադասութիւնը կը պակսի ասորոյն մէջ, մինչ առաջնոյն մէջ նախադասութիւն ունի *ܠܝܥܬܐ ܕܝܥܬܐ* (Wright, *The eccl. hist. of Euseb.*, էջ 55). «Եւ Արդիու... մատոց զոտո իւր առ նա, զեւրոտ պողոտային... եւ այլ ոչ եղեւ ի նմանոյն ցաւ», Լաբուր., էջ 9, ասորին ունի *ܕܝܥܬܐ ܕܝܥܬܐ ܕܝܥܬܐ*, նոյնպէս նաեւ մեր նոտրագրած նոյն ցաւի զիմաց *ܠܝܥܬܐ* (Phillips, *The doctrine of Addai*, էջ 7), պողոտային միւսնոյն ընթերցուածն ունի նաեւ Ագաթ. «զիւսահաբ եւ գոնճացեալը եւ պողոտային», էջ 401: ՀԲ. կը գրէ ուղղագոյն գրչութիւն բառիդ պողոտային, էջ 660. Ինչու՞ չեմ հասկնար, Բնիկ յունարէն *ποδογρός* բառը հայերէնի մէջ մուտ գործած է յիշուած ձեւի տակ յասորի դպրութիւն կարգուած աշակերտներու ձեռքով՝ ասորի բնագրին բնութեամբ, իրեւ «գառն ցաւը ոտից», Լաբ., էջ 18: Die armenische Form (mit t) ist von der syrischen beeinflusst, կը գիտէ Հիւսէբման (Հայ. քերական., էջ 271):

պրակտիկալ:

21. "Իսկ շարժման հետևանքն որ կոչին քարոզութիւնք... ոչ գիտացաք թէ տուն մեզ յիրիցանց անտի եկեղեցւոյն, Եւսեբ., Եկ. պոմ., էջ 147, ասորին՝ Wright, անդ, էջ 114, "եւ զիստիս ասորին որ կոչին թէ Պաւղոսի են, որպէս եւ մեր ընկալաք, կարծիք երկմտութեան են վասն նոցա, անդ, էջ 148. ասորին՝ նոյն, էջ 114, "կամ շարժման (իսկ տպ. զիստիս) Անդրէի եւ Յոսանու եւ այլոց առաքելոցն, անդ, էջ 200, ասորին՝ նոյն, էջ 156. "Թերեւս նոքին իսկ այնոքիկ գրեցին շարժման ասորին որ խառնեալ եւ գրեալ են ի ճշմարտութենէ եւ ի ստութենէ, Եւսեբ., Գ., էջ 91, "ի նոցանէ իսկ գրեցան զիստիս, անդ, Գ., էջ 117—118 (Հմտէ ՀԱ. 1891, էջ 232—233): Յոյն *πράξις αὐτῶν* ասութեան տարբեր ձեւերն են որ կը ներկայացընեն յառաջ բերուած հատուածները, ձեւեր որոնք ծագած են պարզապէս սեմական լեզուներու յատուկ ձայնաւորներու պակասէն, հոս ալ ուրեմն ակնյայտնի է ասորի միջնորդութիւնը (տես Hübshmann, Arm. Gr., էջ 375): Զանազան այս ընթերցումներու մէջ ասորւոյն ամենամերձն է զիստիս ասորին եւ սակայն չեմ համարձակիր միւս տարբերակներն ալ սրբագրութեամբ մերձեցընել այս ձեւ գրութեան: Պրիմ. առանձին "գործք" իմաստով համեմատէ "թէ եւ զայլ ինչ չկամեցիք, զանեայ զնոր կտակարանն, զառաքել, զիստիս (տպ. զիստիս) եւ զաւետարանն" Ոսկեբ., Մեկն. Պաւղ., Ա., էջ 624, "Ի զիստիս" = "ի գործոց առաքելոց", Եւսեբ., էջ 256 (երեք անգամ), 273, 297 եւ 308: Բառիս մասին համեմատելու է Thumb, Byzantinische Zeitschrift, IX, էջ 425:

սակավունիս:

22. "Զի յաշինար եւ ի սակաւունեայ փայտի ճաշակ դառնութեան գտանի, Բարսեղ, Վեցոր., էջ 101, Մատենադարանիս Թ. 249 եւ 612 Ձեռագիրներն ունին "ի յակաւունեայ փայտ ի ճաշակ դառնութեան գտանի. լաւագոյն է անտարակոյս Նազարէթեան ընթերցումը, "ի սակաւունեայ փայտի" (Պատկեր, 1893, էջ 91): Յոյն *σχαρμωία*, *σχαρμώνιον* ձեւերուն հայ փոխառութիւնը պիտի ըլլար անկասկած սկզբն կամ սկզբնի, մինչդեռ՝ աչքի առջեւ ունենալով ասորի *ܣܚܪܡܝܐ* բառը, որ ճշգրտապէս կը ներկայացընէ ինդրական հայ ընթերցումը ու նկատելով զարձեալ տիրող այն կարծիքը թէ Վեցորեայն ասորերէնէ թարգ-

մանութիւն է (Հմտէ Նորայր, Կորիւն Վարդապետ, էջ 30), երբեք վարանելի չէ կարծել թէ սակաւունեայ դասական ձեւը փոխառութիւն ըլլայ միջնորդութեամբ ասորերէնի: Հիւսիս-մասն ալ միտած է արդէն բառս արաբ., նպ. փոխառութիւն համարել, որուն սակայն դժուարութիւն կը յարուցանէ հայերէն բառիս գոյութիւնը Բարսեղի մօտ. Wenn *sakamoni*, wie Wb. angibt, schon bei Basil. vorkommt, muss es aus dem Griech. entlehnt sein, sonst könnte es auch arab. np. Lw. sein (Arm. Gr., էջ 376).

սիւննորոս:

23. "Սա գիպեցաւ ի մեծ սիւննորոսին ի Նիկիայ, Բարսեղ., էջ 25, "որք ի սիւննորոսին յայն էին, անդ, էջ 26, "[ի] տեղի լեալ նախնեացն ժողովոց սիւննորոսին, անդ, էջ 76, "եւ եկեւ ժողով եպիսկոպոսայն սիւննորոսին նահանգին Կեսարոյն, անդ, էջ 232: — "Սիւննորոս յոյն բառ է *σύνδοκος*, այսինքն ժողով [տես "սիւննորոս, որ է ժողով, որ թարգմանի զուգաճանապարհք, Կնիք հաւատոյ, էջ 58]: Ասորիք փոքր ինչ ծեփելով փոխած են զայն "ի սուննորոս, = *σύνδοκος* (տես P. Smith, Thes. syr., էջ 2676) եւ յԱսորոց անցած է առ մեզ սիւննորոս ձեւով [Հմտէ նաեւ ածական *σύνδοκος* = սիւննորոսական, Կորիւն, "սիւննորոսական հայրապետ, էջ 25 եւ Ագաթ., "սիւննորոսական հրաման, էջ 522]: Ինչպէս յայտ է յԵւսեբեայ Եկեղեցականէն. "վասն նորա իսկ ժողովեցաւ սիւննորոս ի Հոռմ քաղաք մեծ՝ վաթսուն եպիսկոպոսաց եւ երիցունք աւելագոյն քան զնոսա, եւ սարկաւազունք, էջ 505. իսկ ի 463 եւ ի 507 իսալ են սիւննորոս գրութիւնքն, առաջինն ուղղելի է ըստ ասորւոյն Սիւննորոս, P. Smith, անդ, "Սիւննորոս" 2614 կամ ըստ յունին Սիւննորոս կամ Սիւննորոս, քաղաք փոխադրուց. երկրորդն ուղղելի է Սիւննորոս անուն մարդոյ: Կայ մի անգամ եւ յառաջին դասի "Յետ նոցա նիկեական սիւննորոսն զնոյն հաստատեաց, Սեբեբ., էջ 140, Նորայր, Կորիւն վարդապետ, էջ 124: Նորայրի այս կարծիքին դէմ կը գնենք նաեւ Thumbի տեսութիւնը. Die Schreibung eines inlautenden *z* (սիւննորոս *σύνδοκος*) beruht offenbar auf den theoretischen Erwägungen der griechischen Grammatiker, nicht auf lebendiger Aussprache usw. (Byzantinische Zeitschrift, IX, էջ 415).

սուսեր:

24. Շատ են օրինակները ու բազմաթիւ բարդութիւնները եւ ածանցները. հմտէ միայն «-եր-» (Գատ. Ի, 25 եւ Գ. Թագ. Գ., 26), «-եր-» (Գատ. Ը, 10, Ի, 2, 15, 46. Բ. Թագ. ԻԳ, 9), «-եր-» (Ա. Մնաց. Ի, 5. Երգ. Գ., 8. Եղեկ., ԼԸ, 4) եւ այլն, իսկ «-եր-» «թիփատեցան «-եր-» որ նա ինքն է բանն Աստուծոյ», Զգոն, էջ 218, որուն դիմաց ասորի բնագիրն ալ ունի միեւնոյն բառը ܓܪܦܝܢ (Grafin, Pat. syr. I, էջ 501). այս վերջինը փոխ առնուած է յոյն *σαυφύρα* բառէն, որ հայերէնի մէջ ասորերէնի ազդեցութեան ներքեւ եղած է «-եր-». հմտէ Hübshmann որ կը գրէ *zususer aus safsēr*, vgl. *manušak* = arab. *mānafaṣṣaj* եւ այլն, էջ 317 եւ 191:

սպուգ:

25. Սովորական «-ն» յունական փոխառութեան քով (σπόγγος), հմտէ «սխեղս, սափորս», «-ն» եւ այլ եւս ազգի ազգի ինչ հնարս, Ոսկեբ., Մեկն. Պաղ. Ա, էջ 111 «չտեսանեցէն զհարգ «-ն» զսեղանն լուսան... Իբրեւ «-ն» շուրջ լուսացորդ գեկեղեցին», անդ, էջ 703, «եւ զենն «-ն» մեծամեծս ի խուփս (այս. ինքն) կատարեցն եւ ի խոնաութենէ՝ զոր առնուն «-ն» ի գուրջոյն», Բարսեղ, Վեցօր., էջ 80 եւ այլն, ունին «-ն» խնդրական ձեւ մըն ալ, զոր ՀԲ. Արծր. Գ., 2 յառաջ կը բերէ ու կը գրէ «այլ լաւ եւս երեւի ընթեռնուլ «-ն» ինքն, որ լինի այլ փոխաբերութիւն որպէս տեսցես ի բառն սպունգ», ուր մէջ բերելով Ոսկեբ. յղգ. ապաշխ. ճառէն հետեւեալ հատուածը «տեսանեն զհարգ նիւթէ անդ զիրան, ընդ «-ն» (երեք օր. «-ն» ծածկեալ ունէր զբերկաթն, ճառք, էջ 49, կը յարէ «ի նոյն նմանութիւն թուի բերել եւ բանն Արծր. Եթէ ուղիւ է այս վարկածը՝ այն առեն բառս «-ն» ուղղելու հարկ չենք տեսներ, քանի որ կայ ասորի ܓܪܦܝܢ կամ նաեւ ܓܪܦܝܢ ܕܥܪܥܐ ܕܥܪܥܐ ܕܥܪܥܐ, որ ճշգրտապէս կը պատկերացնէ հայ «-ն» բառը: Thumb (անդ, էջ 393) կը գրէ «-ն» մէջ «-ն» փոխանակ թի (σπόγγος) չենթադրեր բնաւ յոյն *σπογγος (հմտէ σπουγγάρι) ձեւ մը, քանի որ ունգային + բաղաձայնէն յառաջ «-ն» կրնայ հայկական զարգացում բլաւ, (Brugmann, Grundriss I², էջ 140):

ստիւքս:

26. «Որպէս եւ ստիւքս (այս. ստիւքս) սողաբայիցն վասն մանկուոյ դրեն», Ոսկեբ. Մեկն.

Պաղ. Ա, էջ 16 «բիւր «-ն» ծախեաց փիլիսոփան երկայնբանութեամբ», Ոսկեբ. Մեկն. Մտթ. Ա, էջ 10 «եւ մեք ոչ զկատարեալ «-ն» առ ոչինչ անդ. դիցուք (այսպէս ՀԲ. իսկ ապ. առ ոչինչ ի յանդ)», Ոսկեբ. Մեկն. Յովհ., էջ 70 (4): Այլուր յառաջ բերելով այս հատուածները՝ ուշագրութեան յանձնած էինք Հ. Փ. Ճամճեանի յուշատետրէն մասամբ քաղուած սա տողերը «ի համառօտեալ ձեւոյ պարսկ. (պաղատին), Ստիւքս (Սթիւքիոս), «-ն» (ստոմաքոս), եւ «-ն» (տոմոս) եւ այլ բազում բառից ոչ միայն զայն իմն իմանամք թէ հայոց բերան կրճատէ զվերջին ձայնաւորն անուանց, այլ նաեւ զայն, թէ զշեշտն դնէ ի վերայ որպէս եւ այլ աղգք, ուստի եւ ասէ իբրեւ զնոսա palation եւ այլն, քանզի եթէ բոս այժմու սովորութեան մերում զամենայն բառ ի վերջին վանկի շեշտէր, ապա հարկ իսկ էր զնա անէր palation, tomos, որով եւ անհնարին իսկ լինէր կորնչել վերջին վանկի կամ ձայնաւորաց յետ այնպէս յայտնագոյնն հնչելոյ: Բայ ի բարդ բառից, ի բնութենէ լեզուին, յօտար յատուկ անուանց եւ յայլոց պատճառաց նաեւ այս իսկ բազում նպաստ լինի ցուցանել մեզ թէ ունի լեզու մեր շեշտ, թէպէտ եւ այժմ բազում հանգամանաց ի մի վայր եկեալ անհետ իմն կորուսեալ է ի հայ բերանոյ», (տես Վարդանեան, Բառարան. դիտող. Բ, էջ 89), հոս դիտել կու տանք թէ միայն Հայոց բերան չէ որ կը կրճատէ վերջին ձայնաւորները, այլ նաեւ ասորիներու քով ալ կը հանգիպին միեւնոյն իրողութեան, միեւնոյն նպատակով, նոյն իսկ Ճամճեանի յառաջ բերած բառերուն մէջ. σπόμαχος, հայ. «ստոմախ նաեւ ստոմա» (հմտէ Մեկն. վերջեան, ՀԱ. 1887, էջ 42), ասորի ܥܡܚܐ (կամ ܥܡܚܐ, τóμος, հայ. «տոմ», ասորի ܥܡܚܐ (տես Hübshmann, Arm. Gr., էջ 385) եւ խնդրոյ նիւթ «-ն» կամ «-ն», յոյն στίχος, որուն դէմ ասորի նման հայուն ունի ܥܡܚܐ) եւ ܥܡܚܐ. հոս ալ ուրեմն ընդհանուր դիտելու մէջ զգալի է ասորական ազդեցութիւնը հայ փոխառութիւններու կազմութեան պահուն: Խնդրական բառերուս օտտոնին անկման մասին Thumb կը գրէ «թէ հոս ոչ թէ արուեստական կամ պատահական, այլ բնիկ ժողովրդական ձեւ մը ունինք, կը ցուցնեն բառականապէս այն բառերէն յետոյ կազմուած «-ն» եւ «-ն» բառերը», (Byzantinische Zeitschrift, IX, էջ 423—424), իսկ «-ն» կամ «-ն» համար կը գրէ «օրի տեղ զարմանալիօրէն անգամ մը միայն ի գրուած է «-ն» բառին մէջ (σπογγέιον) եւ անգամ մը՝ ի «-ն» ստիւքս. հոս բաց առաքի կ'երեւի թէ στίχος բառի շփոթութիւն

կայ, որովհետեւ *στειγχερός* տառադարձուած է թէ
 «*στειγχερός*» եւ թէ «*στειγχερός*» (Byzantinische
 Zeitschrift, անդ, էջ 401): Տես նաեւ Hüb-
 schmann, Arm. Gr., էջ 331 եւ ծանոթ. 3:

Փիլիսոփայ:

27. Յունական *φιλοσοφία* փոխառութեան
 քով՝ համոզեալ եւ միւս *φιλοσοφία* որ գլխաւոր իսկ
 էր նոցա, Ոսկեբ. Մեկն. Պաւլ. Ա, էջ 330 «*φι-
 λος*» իւր *σοφία* լինիցի, այսինքն իմաստասէր, զգաս-
 տասէր, անդ, էջ 908, «*բիւր ստիքս ծախեաց
 փիլոսոփայն*» երկայնքանութեամբ, Ոսկեբ., Մեկն.
 Մտթ. Ա, 10 եւ այլն, կայ նաեւ հնաւանդ ձեւ
 մը *Φιλοσοφία*՝ իր *φιλοσοφία*-ին (Եւսեբ., Բրոն.
 Ա, էջ 276) եւ *φιλοσοφία*-ին (Ոսկեբ., Մեկն.
 Պաւլ. Բ, էջ 621) ածանցներուն հետ. համոզե-
 միայն «*յորոց եւ յարգեանցն փիլոսոփայն իսկ գլխա-
 վին շամաչէին*»... զի եթէ *φιλοσοφία* նոցա այս-
 պիսի աւրէնս դնէին, զի՛նչ եւս զայլոցն որ չէին
φιλοσοφία ասիցեմք, Ոսկեբ., Մեկն. Պաւլ. Ա,
 էջ 330: Այս բառն ալ փոխառութիւն մըն է
 յունական *φιλόσοφος* էն՝ ասորերէն *ܦܝܠܫܘܦܝܬܐ*
 (ܦܝܠܫܘܦܝܬܐ) բառին միջնորդութեամբ (Hüb-
 schmann, Arm. Gr., էջ 317—318). հայ բառին
 է շրջումը արդիւնք է, Thumbի կարծիքով, ձայ-
 նաւորներու ներդաշնակութեան (Vokallassimi-
 lation) օրէնքին. տես օրինակներ *καλοπόδιον*, *καπο-
 ποδαρχός* (տես վերը), *μελποδιά*, *μελ-
 πεσφός* եւ *μελ-πε*, *εὐφώβιον* (Byzantinische
 Zeitschrift, IX, էջ 394):

2. ԱՐՐՍՏԱՆԻՍ ՎԱՐՈՒՆՆԱՆ

ԱՌԱՍՊԵՆԱՔՆԱԿԱՆ

ԿՐԹԱՐԱՆԱԿԱՆ ԱՐԻԹ ԱՋԴԱԿՆԵՐ

Արեւէն եւ լուսնէն զատ աստղներու մե-
 ջէն նշանաւորագոյներն են Բազմաստեղք եւ
 Որիոն, այսինքն՝ Հայկն. Πλειάδες, որ Բազ-
 մաստեղին յունական անունն է, շատ անգամ
 աղերսի մէջ կը դրուի յունական *πλειάδες* կամ
πέλαιαι բառին հետ, որ աղանի կը նշանակէ.
 Վասն զի յունական առասպելը կը պատմէ, որ
 Բազմաստեղք նախնաբար աղջիկ էին, որոնք
 Որիոն որսորդէն հալածուելուն պատճառաւ,

Ջեւսէն նախ աղաւնոյ, յետոյ աստղներու փո-
 խուեցան: Ստուգարանութիւնս այսօր շատերէն
 հաւանական կը համարուի, որուն հիմը ոչ թէ
 ինքնին բառին ներքին կազմութիւնն է, այլ
 գլխաւորաբար աղանիներու աւանդակէպը:
 Ոմանք անոր համար հաճ չէին մեկնութեանս,
 վասն զի այն կարծիքն ունէին թէ աւանդակէպը
πλειάδες եւ *πέλαιάδες* բառերուն արտաքին
 նմանութենէն ծագած ըլլալու է, որ ի հարկէ
 հիմնովին սխալ է: Առասպելը իւր ամբողջ ման-
 րամասնութեամբը մինչեւ Աստորալիա տարա-
 ծուած է, ուր Բազմաստեղք երբեմն սպիտակ
 պապկայ եւ երբեմն ալ յայտնապէս աղանի կը
 նկատուին, զորոնք Որիոն որսորդը կը հալածէ:
 Գերմանական զոյց մըն ալ կայ, որուն համա-
 ձայն հացագործի մը կինը իր աղջիկներուն հետ
 պատժուելով ինքը հաւի եւ աղջիկներն ալ ձա-
 գերու կը փոխուին եւ կ'աքսորուին Բազմաստե-
 ղաց մէջ: Հայաստան աղանիներու հայեացքն
 անծանօթ է, բայց հոն ալ եօթը կին կամ կու-
 սաններ կը նկատուին Բազմաստեղք, որոնց ա-
 մէնէն փայլունն ու կենդանականը Աստղիկի հետ
 կը նոյնացուի: Պայծառագոյնը Յունաց քով
Μαία յաւերժահարսն է, որ եւ մայր կ'ըսուի
 Հերմեսի. իրօք ալ *μαία* շատ հաւանական է թէ
 մայր նշանակէ, ինչպէս շատ մը գիտնականներ
 ալ կը հաստատեն. այն՝ այս պարագային պիտի
 համապատասխանէ փոքր ասիական - հայտնական
Ma դիցուհւոյն, որ իր կարգին Աստղիկի հետ
 նոյն է: Սակայն որչափ կ'երեւայ Բազմաստեղք
 եւ Որիոն, որ ըստ բազմաթիւ առասպելներու
 հալածուող կոյսերէն մէկը փախցընելով՝ իրեն
 կնութեան կ'առնու, հնութեան մէջ դիցաբա-
 նականէն աւելի գործնական նշանակութիւն ու-
 նէին: Ոգիականի մէջ կը կարգանք, որ Ոգի-
 սեւս հերոսը ընկերներով ծովու վրայ նաւար-
 կած ժամանակ՝ ամբողջ գիշերը զեկին քով
 նստած Բազմաստեղք կը զննէր, որ կը նշանակէ
 թէ անոնք գիշերները ուղեցոյցի գեր կը կատա-
 րէին: Այս սովորութիւնը մինչեւ այսօր ալ կայ
 Հայաստանի մէջ: Խոտորջրոյ հասարակ ժողո-
 վրդեան գիշերուան ժամացոյցը կշիռն ու բազ-
 մաստեղք են, որուն արեւմուտքի հեռաւորու-
 թենէն սովորաբար ժամերն կ'որոշեն: Հաւա-
 նօրէն Բազմաստեղք այս ծագումն է պատճառն
 որ բազմաստեղք Ամերիկայի եւ Ովկիանոսի աղ-
 գերուն մեծամասնութեան քով տարւոյն գլխա-
 ւոր եղանակներուն իրր դատանիչ կը նկատուի:
 Ափրիկէի ոչ միայն հին Եգիպտոսի, այլ եւ ամ-
 բողջ անապատային մասին եւ անոր շրջակայ եր-